

ÉRTELMISÉGI
KARRIERTÖRTÉNETEK,
KAPCSOLATHÁLÓK,
ÍRÓCSOPORTOSULÁSOK

Partium Kiadó – reciti

ÉRTELMISÉGI KARRIERTÖRTÉNETEK,
KAPCSOLATHÁLÓK, ÍRÓCSOPORTOSULÁSOK

ÉRTELMISÉGI
KARRIERTÖRTÉNETEK,
KAPCSOLATHÁLÓK,
ÍRÓCSOPORTOSULÁSOK

Szerkesztette
Biró Annamária – Boka László

Partium Kiadó – reciti
Nagyvárad – Budapest, 2014

(A hasonló című konferencia előadásainak szerkesztett változata)

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Minden jog fenntartva.
Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadók előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők és szerkesztők, 2014.

© Partium Kiadó - reciti

ISBN 978-615-5478-04-8

ISBN 978-606-8156-60-6

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások /

Biro Annamária, Boka László (red.). - Oradea: Partium; Budapest: Reciti, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8156-60-6

ISBN 978-615-5478-04-8

I. Biró, Annamária (red.)

II. Boka, László (red.)

008(100)

Szöveggondozó: Budai-Király Tímea, Biró Annamária

Tördelő: Voiticsek Ilona és Voiticsek Árpád

Nyomta és kötötte: Litera Print Nyomda, Nagyvárad.

A kötet

a Partiumi Keresztény Egyetem

és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet együttműködésében valósult meg.

Nagyvárad - Budapest, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó (Biró Annamária, Boka László)	7
KECSKEMÉTI GÁBOR: Értelmiségi pályák a kora újkori Magyarországon: a tipikus és az egyéni	13
HEVESI ANDREA: Újfalvi Imre: egy protestáns értelmiségi karrier a 16-17. század fordulóján	31
MACZELKA CSABA: Angol szerzők idézettsége peregrinációs albumainkban	41
VERÓK ATTILA: Egy magyarországi értelmiségi európai tudományos karrierje a 18. században. Martin Schmeizel és a polihisztorizmus...	55
HEGEDŰS BÉLA: Kalmár György élete mint mű	71
EGYED EMESE: Apák és fiúk a széki gróf Teleki családban. 1700-1841..	79
DEBRECZENI ATTILA: Kazinczy, az alkalmi költő	97
CZIBULA KATALIN: Hangsúlyok és tévedések egy karrierépítő testőrtiszt megítélésében. Bessenyei György színházi élményeiről	105
DEMETER JÚLIA: Magyar Pallas, akinek testvére a szegénység	119
MILBACHER RÓBERT: Petőfi „pályakezdése” mint probléma. Kísérlet egy elméleti keret fölvázolására	137
MARGÓCSY ISTVÁN: Passió és üdvtörténet	145
GYÁNI GÁBOR: Az alkotó értelmiség társadalmi forrásai	155
HAJDU PÉTER: Egy majdnem-karrier-történet. Bródy Sándor: A nap lovagja	167
BOKA LÁSZLÓ: A Holnap „kültagjai” és a karrier	175
BIRÓ ANNAMÁRIA: Hatvány Lajos berlini kapcsolatai	201
SALY NOÉMI: Mit ültök a kávéházban? Írók, irodalom, szerkesztőségek az előző századforduló Budapestjének kávévilágában	213
SZAJBÉLY MIHÁLY: Csáth Géza (1887-1919). Egy kudarcos értelmiségi karriertörténet kórrajza	231

BALOGH ANDREA: Többszörösen kisebbségi. Karácsony Benő és Mózes Teréz karrierépítési stratégiáiról	241
K. HORVÁTH ZSOLT: Kulturális vonzások és baloldali választások. A Munka-kör és a társadalmi tér kettős fogalma, 1928–1932	257
BALÁZS IMRE JÓZSEF: Az Európai Iskola művészcsoporthoz értelmiségi modelljei és kapcsolathálózata	271
KESZEG ANNA: Az idősebb Indig Ottó, B. Kokas Klára, Zsindelyné Tüdős Klára és Keleti Márton	285
VALLASEK JÚLIA: Balra át! Jékely Zoltán a Világosság „kulturpolitikusa” ...	295
SZILÁGYI ZSÓFIA: A pályakezdés: mítosz vagy konstrukció? Változó feltevételek, változó mintázatok a 20. századi magyar irodalomban	305
SZÉNÁSI ZOLTÁN: Magános repülő. Vasadi Péter pályakezdéséről – a katolikus költő mint értelmiségi szereplehetőség összefüggésében ...	317
BÁNYAI ÉVA: Irodalmi Alap – romániai magyar írók támogatása 1960–1989 között	329
NÉMETH ZOLTÁN: A Kalligram-sztori. Hálózatelmélet, regionalitás, kánon	337
Kötetünk szerzői	347

ELŐSZÓ

Az értelmiségi karrierek kutatása az irodalom- és művészetszociológia, a társadalomtörténet, illetve a megújuló történettudomány bizonyos aldiszciplínáiban is kedvelt kutatási téma. A magyar értelmiségtörténet kutatása mindazonáltal nem fejlődött önálló tudományággá, s inkább egyéb tematikus részkutatásokban merült fel az egyéni vagy csoportos karriermodellek tisztázásának igénye. A karriertervezéssel összefüggésben álló kapcsolatépítési stratégiák a hálózatkutatáson belül tematizálódtak, az írói csoportosulások kutatásában is új megközelítésmódot eredményezve. Nyilvánvaló tehát, hogy olyan, csupán részben kutatott területről van szó, melyben elsősorban interdiszciplináris vizsgálatokra van szükség, az irodalom, kultúra- és társadalomtudományok képviselői közös párbeszéd útján alakíthatják ki azt az elméleti háttérrel, fogalomhasználatot és szükséges terminológiát, amely a későbbiekben megalapozhatja a hasonló jellegű kutatások metodológiáját.

A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv és Irodalomtudományi Tanszéke ezzel a céllal tartotta 2013. július 5–6-án az *Értelmiségi karrierek, karrierminták, írói csoportosulások. Társadalomtörténeti és irodalmi reprezentációk* című konferenciáját. A konferencia, a tematika gazdagságának megfelelően, ugyanakkor az alap kutatások hiányosságait is felismerve, a teljes magyar nyelvterületen hagyományt igyekszik teremteni, s a szervezők szándéka szerint két évente kerül megrendezésre. Minden alkalommal olyan részterületek megnevezésével és körüljárásával foglalkozik majd a konferencia több panelja, amelyek vizsgálatának szükségességére talán éppen az előző ülészak hívta fel a figyelmet.

Az első konferencia a lehetséges forráscsoportok számbavételére koncentrált, a felvetett kérdéskörök irodalmi művekben való megjelenését vizsgálta, de nem zárta ki a képviselő-elv irodalomszociológiai, kultúra-kritikai attitűdjeinek tárgyalhatóságát sem. A konferenciát tudatosan úgy terveztük, hogy átfogó jellege legyen, vagyis az elméleti előadások mellett igyekeztünk olyan előadókat is meghívni, akik alapos tudással rendelkeznek egy-egy történeti korszakról és ezek egészében, illetve egy-egy tipikus vagy akár atipikus esetet kiemelve mutatják be az értelmiségi karrierépítés eltérő modelljeit. Konferenciánk az értelmiség fogalmát tágra kezelte: ideértette mindazokat, akik történetiségében az olvasás és írás kulturális gyakorlataiból

élnék/éltek meg, illetve társadalmi kapcsolataik ezen gyakorlatoknak köszönhetően szerveződtek (írók, tanárok, publicisták, kutatók, könyvtárosok, lelkészek stb). A viszonylagos tematikai szabadság mellett is a konferencia kronológiailag átfogó jellege reményeink szerint felmutathatja azokat a közös pontokat, amelyek egyfelől az elméleti kutatást mélyíthetik el (akár annak kutatási irányait is némiképp módosítva), másfelől hangsúlyozza mindazokat a hiányosságokat is, amelyekkel egy-egy történeti korszak iránt érdeklődők szembesülnek az értelmiségi kariertörténetek, a hálózat kutatás és írócsoportosulások összefüggéseinek szinkrón vagy diakrón vizsgálatakor.

Kecskeméti Gábor átfogó tanulmányában elsősorban a kora újkori nyugat-európai hatásokat mediáló peregrinus értelmiség kariertörténeteinek mintázatairól értekezik. Az általános preferenciák nyomán tipizálható karrierminták vázolója mellett viszont a tipikustól eltérő életpályamodelleket is bemutat, amelyek azonban valahogy mégis visszarendeződnek a kora újkorban a peregrinálók nagy része által választott karriermintákba. Hevesi Andrea egyetlen életútra koncentrálna, ám a protestáns énekeskönyvet szerkesztő Újfalvi Imre kariertörténetének vizsgálata a 17. századi énekeskönyv-hagyományozódás terén is új eredményeket hozott. Maczelka Csaba egy teljesen új forráscsoport bevonásával tágítja a karrier fogalmának értelmezését. Tanulmányában magyar peregrinus diákok emlékkönyveiben vizsgálja John Owen recepcióját, eredményei pedig nem csupán Owen magyarországi karrierjéhez biztosítanak adatokat, hanem a peregrinációs albumokban citált szerzők népszerűségének nyelvi, stiláris és morális aspektusok általi meghatározottságára is felhívja a figyelmet. Verók Attila a 18. századi polihisztor, Martin Schmeizel életútján keresztül mutatja be az értelmiségi lét korabeli dilemmáit és szorgalmazza a kulturális emigráció fogalmának bevezetését az irodalomszociológiai vizsgálatokba. Hegedüs Béla egy tipikusan induló, ám atipikussá váló 18. századi életpályát kutat, amelyben az elemzett Kalmár György életútja maga is művé válik, így karrierje önmagában – bár az általa írt művek elemzése segítségével – is kutatási tárgy lehet. Egyed Emese az egyik legsikeresebb erdélyi főnemesi – a széki Teleki – család 17–19. századi történetében vázolja azokat a tipikus és atipikus elemeket, amelyek a család férfi tagjainak nevelését, pályaválasztását meghatározták. Ezáltal a kariertörténet családtörténeti és nemességtörténeti meghatározottságára is felhívja a figyelmet. Debreczeni Attila az eddigiektől eltérően nem életutat vázol, hanem a 18–19. századi irodalmi folyamatokat és írócsoportosulásokat is erősen befolyásoló Kazinczy Ferenc alkalmi verseinek poétikai és kontextuális elemzése révén azt bizonyítja, hogy a közösségi szöveghasználat csoportképző mechanizmussal bír, így az írói csoportosulások vizsgálatában ezzel az

aspektussal is számolnunk kell. Czibula Katalin Bessenyei György két művének újraolvasása révén rajzolja meg azt a 18. századi poétikai és szociokulturális közeget, amelyben a reprezentáció fontosságát hirdető udvari kultúra a szuverén intellektus ábrázolásában értelmeződik át. Demeter Júlia irodalmi – 18. század végi színpadi művek – vizsgálatával bizonyítja, hogy a fiktív alkotások nem mindig voltak tekintettel az őket körülvevő közegre. Konkrétabban annak ellenére, hogy a 18. század végére felértékelődött a tudás és az ezt megtestesítő értelmiségi megítélése, a színpadi darabokban mégis többnyire az értelmiségiek komikus karikatúráival találkozhatunk. Milbacher Róbert a kultusz kutatás hiányosságaiból kiindulva bizonyítja, hogy Petőfi Sándor többször elemzett szereplehetőségei mögött tudatosan vállalt önképző mechanizmusok működteséről van szó. A kötet első egységét Margócsy István tanulmánya zárja. Írásában a 19. századi, később gyakran reprezentatívá vált művekben mutatja be az írói szenvedés hangsúlyosan jelenlevő narratíváját, ennek következtében az anyagi juttatással még nem járó nemzeti hála követelményét. Az irodalmi közeg ilyesfajta idealisztikus ábrándja ütközött az olvasás tömegessé válásával és ennek következtében megjelenő sikeres írói egzisztenciákkal. A 19. századi dilemmák, az idealisztikus és anyagi világ ütközése, a siker és a népszerűség kétes megítélése mai napig meghatározza a befogadói réteg gondolkodását.

Gyáni Gábornak az alkotó értelmiségi társadalmi formáival foglalkozó tanulmánya eleve az eltérő diszciplináris megközelítések lehetőségeit, s ugyanakkor a társadalomtörténeti értelem-összefüggések hasznosításának csekély számú hazai jelenlétét teszi szóvá – némiképp provokatívan. Írása különböző értelmiségi csoportok eseteit származás és családi eredet felől vizsgálja, mindazonáltal a sommás társadalomtörténeti kategorizálások veszélyeire is felhívja a figyelmet, majd Móricz életművének példáján veszi közelebből szemügyre az esztétikai értékek jelentőségének és a szellemi világ társadalmi kondicionáltságának a kettősségét, az írói önéletírások félrevezető önstilizálására fókuszálva. Hajdu Péter egy majdnem-karriertörténetről számol be Bródy Sándor *A nap lovagja* című „újságíróregénye” kapcsán, melyet komparatív vizsgálattal tár elénk, s aminek eredményeként a regény átiratként és paródiaként egyaránt olvashatóvá válik, jóllehet ugyanazzal a konklúzióval zárul. Boka László *A Holnap* korszakos antológiájának szerepét és a nagyváradi költői csoportosuláson túllépő, hasonló nevű irodalmi társaság elhalkulásának és felhígulásának történeti folyamatait és háttérindokait vizsgálja. Ezekben hangsúlyosan jelennek meg a modern törekvéseket tudatosan lejáratni akaró viták és botrányok, a poétákat kihasználó gazdasági érdekszférák és a cégérjelleg, illetve a mögöttük feltűnő, reflektorfényre

vágyó „kültagok” egész sora. Biró Annamária Hatvany Lajos berlini kapcsolatainak feltérképezésével hézagpótló kutatásra vállalkozik. Tanulmánya a sajnálatosan leginkább csak mecénásként aposztrofált szépíró és értekező ideológiai eszmélkedésének a feltárásával azt szándékszik bizonyítani, hogy ennek meghatározó éveit az 1904–1905-ös berlini évekre tehetők. Saly Noémi Budapest kávévilágát és annak jelentőségét vázolja fel a 19–20. századok fordulóján, külön hangsúllyal az írók és szerkesztőségek művelődéstörténeti szerepére, jelentőségére. Írása szisztematikusan térképezi fel a centrális helyeket és a végvárat egyaránt. A személyes identitás alakulástörténete felől közelít az értelmiségi karrier történetéhez Szajbély Mihály tanulmánya, melyben Csáth Géza életművét vizsgálja. Az írás alapvetése értelmében nem csupán a tíz esztendő korától naplót vezető Csáth memoárjait, de minden hátrahagyott szöveget önéletírásnak tekinthetünk, amennyiben az valamilyen módon a személyiség alakulástörténetéről is vall. Balogh Andrea két választott életmű kapcsán eltérő, mégis több ponton kapcsolódó karrierépítési módokról és módzatokról értekezik, amikor Karácsony Benő és Mózes Teréz többszörösen kisebbségi életútjait vizsgálja. K. Horváth Zsolt a *Munka-kör* és a társadalmi tér kettős fogalma köré építi perspektivikus tanulmányát. Az 1920-as, 30-as évek fordulójának ismert csoportosulását vizsgálva nem csupán a magyar avantgárd társadalomformáló erejét, rutinizálódott kulturális gyakorlatokat átíró, újrafogalmazó praxisát vizsgálja, de abból a hipotézisből indul ki, hogy a Kassák Lajos égisze alatt formálódó, értékközösségként baloldali csoport tagjai a felhalmozódott kulturális és társadalmi tőke révén kitornek egy olyan osztályhelyzetből, melybe objektív módon beletartoznának. Balázs Imre József a második világháború utáni absztrakt és szürrealista tendenciájú avantgárd művészet népszerűsítésében fontos szerepet vállaló csoport, az *Európai Iskola* kapcsolathálózatát vizsgálja. Írása a festők, művészet-teoretikusok és írók társulásaként megalakult közösség által az avantgárd gondolat kései, búvópatakszerű továbbélését, annak előfeltételeit igyekszik közvetve körüljárni. Keszeg Anna tanulmányának többes kérdésfelvetései alkalmazott probléma-összefüggésekre figyelnek, olyan kulturális termékek példáján, amelyekben többféle értelmiségi karriertípus és különféle médiumok is összeérnek. Írása egy eredetileg színpadi műnek íródott darab átdolgozott, filmes változatát elemzi, pontosabban az 1937-es film kapcsán a rendező, forgatókönyvíró és a jelmeztervező, illetve az őt ihlető divattervező viszonyhálóját tárja fel. Vallasek Júlia írása Jékely Zoltán életútjának utolsó kolozsvári éveit, s az 1944 ősztől kezdődő idézőjeles kultúrpolitikai szerepkörét és karriertörténetét vizsgálja a *Világosság* című napilap rovatfelelőseként. Szilágyi Zsófia tanulmánya a 20. századi magyar irodalomban a pályakezdés meg-

kerülhetetlen, utólag mitikussá növesztett, s gyakorta konstruált alakzatait vizsgálja. Írása egy későbbi kutatás alapkérdéseit körvonalazza, melyben a szerzői önreflexiók és kései visszaemlékezések egy irodalmi korszaknak és intézményrendszernek az átfogóbb megértése felől is elsődleges szerephez jutnak. Szénási Zoltán egy konkrét pályakezdekről, a Vasadi Péteréről ad átfogó elemzést, összegző tanulmányában a katolikus költő mint értelmiségi szereplehetőség összefüggésében tárgyalva az említett szerzői indulást, valamint a politikatörténeti és költészettörténeti kontextusokat. Bányai Éva tanulmánya a romániai magyar írók támogatását is lehetővé tévő, Bukarestben 1960-tól egészen a rendszerváltásig működő *Irodalmi Alap* működésmechanizmusait tárja elénk, egy olyan sejtelmes történetben, mely ígéretes kutatási eredményeket rejt. A tanulmányíró hatalmi mecénatúrára vonatkozó alapkutatása olyan, eddig ismeretlen szegmensekre is rámutat, melyeknek kort idéző dokumentumait az egyes személyi összefüggések miatt vagy különböző csoportérdekből, de 1989 után tudatosan eltűntették. Németh Zoltán hálózatelmélet, regionalitás és kánon hármásában tárja elénk az ún. *Kalligram*-sztorit, azt a sikertörténetként aposztrofálható kezdeményezést, mely könyvkiadó és folyóirat kettőse révén mára valódi „Intézménnyé” vált a kortárs magyar irodalomban. A kulturális közvetítés és a kiadói hálózatépítés példaként is emlegethető történet az említett konferencia szerkesztett előadásainak záró tanulmánya is egyben.

Kapcsolathálók és írócsoportosulások, illetve értelmiségi karrierek és ezek irodalmi/társzművészeti reprezentációi által kötetünk irodalom-szociológiai, kultúrantropológiai diszkurzusok találkozáspontja kíván lenni. Mindezt egy olyan sorozat első köteteként, melynek tanulmányai reményeink szerint eredményesen keltik föl a művészet-, az irodalom- és a tudománytörténet művelőinek érdeklődését, s szükség szerint módosíthatják, illetve kiegészíthetik mindazt a tudást, melyet centrisztikus irodalomtörténet-írásunk olykor kánoni listák és értelmezések mentén meglehetősen leegyszerűsítve hajlamos kezelni.

Biró Annamária – Boka László